

Kalaallit Nunaanni imminoortarnernik nuna tamakkerlugu pinaveersaartitsitsinermut periusissiaq 2013-2019

Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, UKA 2013

Aallaqqaasiut

Kalaallit Nunatsinni imminut toquttartut amerlassusiat ukiorpassuarni aalaakaaginnarluni 100-it missaannittarsimavoq nunarsuarmilu qaffasinnerpaat ilaanniilluni. Pingaartumik inuusuttut akornanni imminut toquttartut amerlassusiat tupaallannaannartumik qaffasippoq tamakkulu ilaqutariit ataasiakkaat kisiisa eqqortanngilaat, aammali inuiaqatigiit tamaasa ataatsimut isigalugit.

Naalackersuisunut pingaartuuvoq imminut toquttarnerup pinaveersaartinneqarnissaata sammineqarnerunissaa, taamaasilluni imminut toquttut imminnullu toqoriaraluartut amerlasoorujussuuneri ikilisissinnaaniassagatsigit. Taamaasiortoqassaaq ilinniagaqarsimallutik sulisut immikkoortortallu immikkoorutaat akimorlugit amerlasoorpassuarnik suliniuteqarnitsigit.

Taamaammat nuannaarutigingaarlugu, Kalaallit Nunaanni nuna tamakkerlugu imminut toquttarnerup pinaveersaartinneqarnissaani periusissiaq nutaaq Naalackersuisut saqqummiussinnaavaat. Periusissiaq pilersinneqarsinnaasimavoq sukumiilluinnartumik ilinniagaqarsimallutik sulisut immikkoortortallu assigiinngitsut akornanni suleqatigiinneq tunulliaqutigalugu, tassani kikkut tamarmik misilittakkaminnik iluatinnartunillu ilisimasaqarnerminnik ilanngussaqaqarsimallutik. Taamaasiornerup qulakkiissavaa siumut sammisumik aqqissuussaasumik inunnik navianartorsiornerpaanik kinaassusersisitsisarneq kiisalu tamakkiisumik sammivilimmik iliuseqarneq imminut toqunnissaminnik navianartorsiornerunut, imminut toqussimasunut taakkualu ilaqutaannut. Sullniummi tassani oqartussaasut attuumassuteqartorpasuit suleqatigiillutik, innuttaasunut pitsaanerpaamik ikiorsiinissamik tapersersuinissamillu neqerooruteqartut.

Imminut toquttarnerup pinaveersaartinneqarnerata pingaarnerusumik suliarinerata saniatigut aamma pingaartuuvoq imminut toqunniartartunik nalunaarsuisarnerup ilisimatusarnerullu nukittorsarneqarnissaa. Taamaasiornerup ikiussavaatigut navianartorsiornerunut aammalu iluaqutaasunik pitsaanerusumik paasinnissinnaanissatsinnut aammalu qanoq iliorluta tamakku inuiaqatigisatsinniittut inunnilu ataasiakkaaniittut nukittorsarsinnaanerivut.

Naalackersuisut siumut takorloorpaat periusissiap matuma nunatsinni sumiiffinni tamani aalajangersimasunik iliutsinut piviusunngortinneqassasoq, taamaasilluni neriutiginartumik ukiut arlalialuit ingerlanerini takusinnaalersinnaaniassagatsigu imminut toquttartut aamma imminut toqoriarartut amerlassusiisa ikinnerulernerat.

Steen Lyngé

Peqqissutsimut Naalackersuisoq

Imarisai

1	Aallaqqaasiut.....	3
1.1	Ileqqorissaarnermi isummat.....	4
2	Siunertaq.....	4
3	Tunuliaqutaasoq	4
3.1	Naliliinermi inassuteqaatit	6
4	Pinaveersaartitsinermi iliuusissat 2013 – 2019	7
4.1	Isumaginnittoqarfii ilinniagaqassuserlu akimorlugit suleqatigiinneq	7
4.1.1	Najukkani Pinaveersaartitsinermi Ataatsimiititaliat	7
4.1.2	Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq	8
4.1.3	Aaqqissuussaaneq	8
4.2	Imminut toqunneq pinaveersaartinniarlugu pikkorissaanerit	9
4.2.1	Inassuteqaatit.....	9
4.3	Ilinniartoqarfinni imminut toqunermik pinaveersaartitsineq	9
4.3.1	Inassuteqaatit.....	10
4.4	Peqqinnissaqarfimmi imminut toqunermik pinaveersaartitsineq	10
4.4.1	Inassuteqaatit.....	11
4.5	Ilinniarfinni naapertuuttuni imminut toqunermik pinaveersaartitsinerup ilaatinneqarnera	11
4.5.1	Inassuteqaatit.....	11
4.6	Qimataasut ilaqtallu	11
4.6.1	Inassuteqaatit.....	12
4.7	Iliuseqarnermik angusanillu nakkutilliineq, naliliineq ilisimatusarnerlu	12
4.7.1	Iliuseqarnermik angusanillu nakkutilliineq.....	12
4.7.2	Ilisimatusarneq	13
4.8	Sunniutaanik uuttuineq Aningaasaqarnerlu.....	14

1 Aallaqqaasiut

Kalaallit Nunaanni Imminoortarnek Nuna Tamakkerlugu Pinaveersaartinniarlugu Periusissiaq 2013-2019 Inuuneritta II-p ilagaa taamaalilluni Kalaallit Nunaanni innuttaasut tamarmik pitsaasumik sivisuumillu inuuneqarnissaannut.

Inuuneritta II-mi aamma imminoortarnermik pinaveersaartitsinermi pineqarpoq innuttaasut ataasikkaat meeraanermi inersimasuunermilu pitsaasumik inuuneqarnissaasa qulakkeevigineqarnissaa. Pitsaasunik sinaakkusissisoqassaaq, taamaalilluni innuttaasut tamarmik peqqinnittartumik toqqissisimanartumillu inerikkiartornermik ilinniagaqarnissamullu pitsaasunik periarfissaqarnissamik kiisalu pitsaasumik inissaqarnissamik qulakkiivigineqassallutik. Suliaq taanna naalakkersuisoqarfiit akimorlugit ingerlanneqarpoq aammalu Naalakkersuisut qulliunerusumik siunertannut periusissiap uuma ilagisaanut ilaalluni.

Kalaallit Nunaanni Nuna Tamakkerlugu Imminoortarnermik Pinaveersaartitsinermit Periusissiakkut isumaginnittoqarfiit ilinniagaqassuserlu akimorlugit atituumik suleqatigiinnikkut imminoortut imminoortitullu ikilisinneqarnissaat, Naalakkersuisut kissaatigaat. Imminut toqunneq imminut toqorianerup kingunerimmagu, imminut toqorianerit pinaveersaartinnissaat qitiutinneqassaaq. WHO-p imminut toqunneq imminullu toqorianeq pillugit nassuiaatai ataani atuarneqarsinnaapput.

WHO'p nassuiaatai:

Imminut toqunneq

"Toqusup toqumik kinguneqarnissaanik ilisimannittup ilimaginnittulluunniit kissaanni naapertorlugu iliuserisaa toqumik kinguneqartoq."

Imminut toqorianeq

"Inuup iliuseqarnermi kingunerisassaagut allanguinissamik kissateqarnini siunertarlugu, iisartakkanik assigisaannilluunniit piaaraluni iijoraanikkut ileqqorinngisaminilluunniit- allat akuliutinngippata imminut ajoqusernermik kinguneqarsinnaasumik iliuserisaa - toqumik kinguneqanngitsoq."

Nalunaarut ungalusaq 1: WHO'p imminut toqunneq imminullu toqorianeq pillugit nassuiaatai^{1,2}.

Periusissiornermi nalinginnaasumik eqqarsartaatsikkut peqqissuunissap iliuseqarfiginissaa paasiuminaannerusooq isumaginnittorqarfiillu assigiinngitsut misissuivigeqqissaarneqarnissaanik piumasaqaatitallik pinnagu- imminut toqorianermit pinaveersaartitsineq immikkut siunnerfiuvoq. Piffissamili aggersumi siunissami imminut toqorianermit pinaaveersaartitseqataasinnaamat innuttaasullu nalinginnaasumik inuunerissusaanik annertusaqataasinnaamat, nalinginnaasumik eqqarsartaatsikkut peqqissuunissaq suliniutaasariaqarpoq.

Periusissiami tamassuma saniatigut piffissami aggersumi navianaataasinnaasunik aqqissuussamik nalunaarsuisoqarnissaa qulakkeerneqassaaq. Taamaaliornikkut imminoornissamat navianartorsortut imminoornissamullu navianaatilimmik inooriaaseqartut piaartumik paasiniarneqarsinnaanissaannut, siunnerfilimmik iliuseqartoqarsinnaanngussaaq.

¹ Sundhedsstyrelsen, VURDERING OG VISITATION AF SELVMORDSTRUEDE. Rådgivning til sundhedspersonale København 1998.

² Lillian Zøllner, Centrale begreber indenfor selvskadende adfærd, Center for selvmordsforskning, Odense 2006.

Periusissiami matumani, Kalaallit Nunaanni siunissami imminoornernik pinaveersaartitsinissami toqqammaviusussat aalajangiivigineqassapput. Iliuusissatut kissaatigisanik iliuuserisanillu innuttaasunut apuussinissaq qulakkeerniarlugu, inassuteqaataasut assigiinngitsut iluini periusissiaq tigussaasunik malitseqartinneqassaaq.

Tamassuma saniatigut Anigoruminaatsumik nNlaataqartunik Ikiuigasuarnissamat Qitiusumi Piareersimasut aammalu sumiiffinni piareersimasut kommunit suleqatigalugit nukittorsarnissaat Naalackersuisoqarfiup suliniutigaa.

1.1 Ileqqorissaarnermi isummat

Imminooriaanaat, imminoortut taakkulu ilaqutaat pillugit suliaqarnermi imminoorsinnaatitaaneq pillugu ileqqorissaarnikkut isumaliutigineqartariaqarpoq. Imminnoortarnerilli imminooriarnerillu ikiutsuinnaat silappaarilluni eqqarsaatigilluarlugillu pisarput. Tamassuma saniatigut imminoornerit imminooriarnerillu inunntut ataasiakkaanut, ilaquttanut qimataasunullu aammali ataatsimut isigalugu inuiaqatigiinnut kingunerluttartorujussuupput. Naalackersuisut taamaammatt isumaqarput, imminoortarnermik pinaveersaartitsineq inuiaqatigiit akisussaaffigigaat aammalu Kalaallit Nunaanni innuttaasunut inuuniarnermi pitsaasunik atugassaqartitsinissamik suliniuteqarnissaq pingaaruteqartoq.

2 Siunertaq

Imminoortarneq pinaveersaartinniarlugu nuna tamakkerlugu periusissiap, isumaginnittoqarfii ilinniagaqassutsillu akimorlugit suleqatigiinnerup pitsaanerumik ataqatigiissaarneqarnissaa- taamaasiornikkullu makku anguneqarsinnaanissaat siunertaapput:

- Imminoortartut imminooriartartullu ikilisinneqarnissaat.
- Imminoortarnermik pinaveersaartitsinermi, ilinniagaqassuseq isumaginnittoqarfiillu akimorlugit sulinerup patajaallisarneqarnissaa.
- Eqqarsartaatsikkut peqqissuunermut imminoortarnerillu pinaveersaartitsinermut tunngatillugu inuiaqatigiinni ilisimasat annertusaavigineqarnissaat (saaffigisinnaasat, pinaveersaartitsineq assigisaallu).
- Imminut toqunnissamat navianartorsiortunik imminullu toqunnissamat navianaatilimmik inooriaasilinnik nalunaarsuinissamik qulakkeerineq.

3 Tunuliaqutaasoq

Ilaqtariinnut Peqqissutsimullu Naalackersuisuusimasoq imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit siunnersuusiornissaq siunertarlugu aqutsisoqatigiinnik 2004-mi pilersitsivoq. "Kalaallit Nunaanni imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit nuna tamakkerlugu periusissiamut siunnersuutit"³ 2005-imi saqqummiunneqarput, periusissiaq imminoortarnermik pinaveersaartitsinermi 2012-ip tungaanut toqqammaviuvoq.

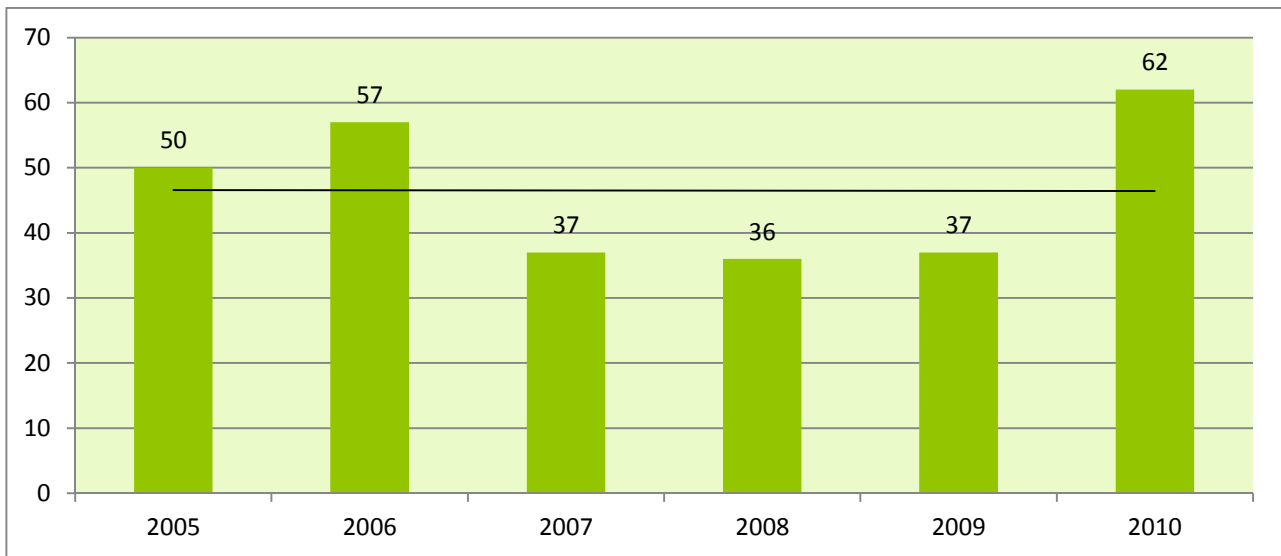
2005-imiit 2012-ip tungaanut " "Kalaallit Nunaanni imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugu nuna tamakkerlugu periusissiami siunnersuutit" marloriarlugit- siullermik 2006/2007⁴ piffissap atuuffiusup qiteqqunnerani kingornalu 2012⁵-imi piffissap atuuffiusup naanerani nalilivigineqarput.

Titartaganngorlugu takussutissiami 1-imi 2005-imiit 2011-imit kisitsisit nutaanerpaat ilanngullugit, imminoortartut amerlassusaat takuneqarsinnaavoq. Imminoortartut amerlisarlutillu ikilisarput, ukiulli akimorlugit titarneq naapertorlugu amerleriaateqalaarput.

³ PAARISA. Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinermit nuna tamakkerlugu iliuusissatut siunnersuutit

⁴ Jack Hicks, Susan Soule. An Evaluation of the Implementation of Greenland's National Strategy for Suicide Prevention with Recommendations for the Future

⁵ Syddansk Universitet. Naliliinermi allakkiaq: "Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinermit nuna tamakkerlugu 2005-imiit 2012-imit iliuusissatut siunnersuutit atuuilersitsineq ataqatigiissaarinerlu".

Titartaganngorlugu takussutissiaq 1: 2005-imiit 2010-mut Kalaallit Nunaanni imminoortartut amerlassusaat. Annikitsumik amerleriaateqarnerat ukiut akimorlugit titarnermi takuneqarsinnaavoq. Najoqqutarisaaq: Nunatsinni Nakorsaanerup ukiumoortumik nalunaarusiaa 2011-meersoq

Naatsorsueqqissaarnermi kisitsisit, Kalaallit Nunaanni imminoortartut suli amerlaqisut innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi annertuumik unammilligassiinerat, ersarissumik takutippaat. Taamaammat imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit iliuusissanik nutaanik, Kalaallit Nunaanni Peqqissutsimik Ilisimatusarfiup Syddansk Universitetip ataani inissisimasup piffissap atuuffiusup naanerani naliliinermit atatillugu allakkiaani ” Naliliinermit allakkiaq: Kalaallit Nunaanni imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugu, nuna tamakkerlugu 2005-imiit 2012-imut periusissiamik atuutilersitsineq ataqatigiissaarinerlu”, nassuiaatigineqartunik- misilittakkanik inassuteqaatinillu toqqammaveqartunik siunniussisoqarnissaa, Naalakkersuisut kissaatigaat:

Nalilinermit allakkiaq naapertorlugu, Kalaallit Nunaanni imminut toqoriarnerit amerlanertigut inuttut atukkanik inuttulluunniit nalaatanik qaangeruminaatsunik patsiseqarput, qaqutigunnarlu tarnikkut nappaateqarnermik imal. eqqarsartaatsikkut akornuteqarnermik⁶ patsiseqartarlutik. Taamaammat Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinermit imminoortarnerit nappaatit isigineqannginnissaat, taamaasillunilu peqqinnissaqarfiup kisimi eqqarsaataannginnissaa pingaarteqarpoq. Imminooriarnerit ataasiakkaat tassanngaannaq pisartut, taamaasiortulli inunnik isumaginnittoqarfinit ilisimaarilluarneqartartut navianaataasinnaasunillu⁷ arlalissuarnik artorsaateqartuusut, Kalaallit Nunaanni inuttut atukkat tunngavigalugit imminoornernik misissuinerup takutippaa.

Kalaallit Nunaanni imminut toqunniartuuneq pillugu ilisimatusarnermi paasisat pillugit allaaserisat misissornerini, ullumikkut imminoortartut amerlanersaat avinngarusimasuneersuusut, amerlanertigullu periaatsit soorlu imminut qiminneq, imminut aallaaneq, qatsissumiit pissinneq, immamut igilluni ipineq, periusaasartut takuneqarsinnaavoq. Pingaartumik inuusuttut akornanni imminoortartut amerlapput naqitanngorlugilli saqqummersitani ikittuinarne taama ukiullit pissusaat nassuiaarneqarpoq. Naatsorsueqqissaarnermissaaq - aasaanerani imminoortut amerlanerunerisigut- ukiup qanoq ilinera apeqqutaalluni imminoortartut nikingassuteqalaartut uppernarsineqarpoq.

⁶ Syddansk Universitet. Naliliinermit allakkiaq: ”Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinermit nuna tamakkerlugu 2005-imiit 2012-imut periusissiamik atuutilersitsineq ataqatigiissaarinerlu”.

⁷ Jacob Lindholm, Jonna Jacobsen. Psykologisk autopsi studie af de 7 selvmord i Tasiilaq i 2011. Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse i Grønland, 2012.

Tamatuma saniatigut ukiut 20-it kingulliit ingerlaneranni, kitaani nunaqarfinni inuit imminut toqunnissamik eqqaarsartut amerlerujussuarnerat, nunattali sinnerani ikilerialaarsimanerat paasineqarpoq⁸. Tamanna imminut toqunnissamik eqqaarsarnerup imminullu toqoriarnerup naatsorsueqqissaarnikkut imminnut ataqatigiinnerisigut.

Meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik atonerluisoqarnera kinguaassiuutigullu innarligaaneq imminut toqunnermut attuumassuteqartut, naatsorsueqqissaanikkut paasineqarpoq. Ajoraluartumilli illersuutaasunut tunngatillugu, tassalu suna pillugu taama atugaqaraluit ilaasa imminoernerat imminoarialuarneralluunniit pillugu, naqitanngorlugit saqqummersitat amigaataapput. Taamatuttaaq Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfimmi pinaveersaartitsinerup ataqatigiinnerisigut, akulerunnermi imal. katsorsaanerme angusat pillugit allaaserinnittoqarsimanngilaq.

Tamatuma, navianaataasinnaasunik illersuutaasinnaasunillu paasinninnerunissaq anguniarlugu, Kalaallit Nunaanni imminut toqunniartuunerup eqqumaffigineqarnerunissaata pingaaruteqassusaa uppersarsivaa. Peqatigiilluta imminut toqoriartut ikilissagutsigik imminut toqunniartunik aqqissuussamik nalunaarsuineq nalunaartuginnittarnerlu, imminut toqunnissamut navianartorsortunik piaartumik paasiniaaneq, kiisalu siunnerfilimmik ilinniagaqassuseq isumaginnittoqarfiillu akimorlugit iliuuseqarneq, tulleriaarinerme pingaarnerpaatut inissinneqassapput.

3.1 Naliliinermi inassuteqaatit

Naliliinermi allakkiami⁹ periusissiap matuma suliniutigineqarnissaani tunngavigineqartunik qulinik ukuusunik inassuteqaateqartoqarpoq:

1. Kalaallit Nunaanni Nuna Tamakkerlugu Imminoortarnermik Pinaveersaartitsinerup Periusissiaq siunissamissaaq imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit toqqammavigissallugu pitsaasuvoq, taamaattorli naapertuuttuunerat nukissallu apeqqutaatillugit anguniagassatut siunniussat akornanni pingaarnersiuilluni tulleriaarisooqassaaq.
2. Imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit isumaginnittoqarfiit akimorlugit qitiusumik najukkallu akornanni ataqatigiissaarineq pitsaannerusooq, akisussaaffiit ersarissumik agguataarneqarnerat qulakkeerneqassaaq.
3. Ilinniakkat isumaginnittoqarfiillu akimorlugit imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit suliniuteqarnermi ataatsimiititaliamik malittarinnittussamik, 2001-2012-imi Peqqissutsumut Pitsaaliuinerimullu Aqutsisoqarfimmit pilersinneqartumut assingusumik pilersitsisoqartariaqarpoq.
4. Peqqinnissaqarfimmi atuarfeqarfimmilu aqqissuussamik iliuuseqartoqarnissaa pisariaqarpoq.
5. Imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsinerup ataqatigiinnerisigut, piginnaasat inunnik isumaginninnermut, perorsaanerup peqqinnissamullu tunngatillugu ilinniartitaanermi toqqammaviussapput.
6. Imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit pikkorissaanerit najukkani ingerlanneqassapput.
7. Imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsinerup ilisimatuussutsikkut paasisanik tunngaveqartinneqarnera annertusarneqassaaq, najukkani qitiusumilu iliuuserisat, misilittakkanik ineriartortitsinissaq iliuuserisanillu nalimmassaanissaq siunertaralugit, naliliivigineqartuartaqarput.
8. Imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugit periusissiami nutaami, suliniuteqarnermi anguniakkanut ersarissunik uuttuutissaqartariaqarpoq.
9. Imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugit suliniuteqarnermi qimataasut imminut toqussinnaasut pingaaruteqarmata ilanngullugit eqqarsaatigineqartariaqarnerat, misilittakkat takutippaat.

⁸ Peter Bjerregaard, Inger K Dahl-Petersen (eds.) 2005-imiit 2007-imut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu. SIF'p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 18. Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet. 2008

⁹ Syddansk Universitet. Naliliinermi allakkiaq: "Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinerup nuna tamakkerlugu 2005-imiit 2012-imut periusissiamik atuutilersitsineq ataqatigiissaarinerlu".

10. Imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsineq, inuunermi atugassarititaasunut inuunerissutsimullu tunngasunut nalinginnaasunut attuumassuteqarpoq. Taamaammat imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsinerimi iliuuseqarnissap periusissianut allanut- inerisaanermut atatillugu suliniutinut, soorlu meeqqanut inuusuttunullu suliniutinut, Inuuneritta II-mut, tarnikkut nappaatilinnik sullissineq pillugu nassuiaammut, atonerluisunik katsorsaaneremut assigisaannullu ataqatigiissaarneqarnissaa immikkoortinneqarnissaalu pisariaqarpoq.

Inassuteqaatit taakku tunngavigalugit, isumaginnittoqarfiit ilinniakkallu akimorlugit suleqatigiinni oqallinnikkut, pinaveersaartitsineremut atatillugu iliuuserisassat makku pinngorput.

4 Pinaveersaartitsinerimi iliuusissat 2013 – 2019

Nuna tamakkerlugu imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugu periusissiami 2013-imiit 2019-imut atuuttussat, aaqqissuussamik pinaveersaartitsineremut, innuttaasunut tunngatillugu pinaveersaartitsineremut napparsimasunullu tunngatillugu pinaveersaartitsineremut tunngasuupput. Taamaasillutik periusissiami matumani piffissamilu aggersumi pinaveersaartitsinissami, isumaginnittoqarfiit tamarmik peqataatinneqarput. Taamaasiornikkut imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsinerup inuiaqatigiinni immikkoortuni tamani suliassanik tullerriaarnermi pingaarnertut inissinneqarneragut, ataatsimoorluta imminut toqoriartut ikilisinnissaat anguniarlugu suliniuteqarnissatta qulakkeerneqarnissaa eqqarsaatigilluagaavoq.

4.1 Isumaginnittoqarfiit ilinniagaqassuserlu akimorlugit suleqatigiinneq

Imminoortarnermik pinaveersaartitsineq isumaginnittoqarfiit ilinniagalillu akornanni ataqatigiissaagaassaaq. Suliniarneq taanna pinaveersaartitsineremut atatillugu aaqqissuussaanerup atuuttup patajaallisarneqarneragut, ataani nassuiaatigineqartutut ingerlanneqartariaqarpoq.

4.1.1 Najukkani Pinaveersaartitsinerimi Ataatsimiititaliat

Najukkani Pinaveersaartitsineremut Ataatsimiititaliat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaat nr. 18 maajip 18-ani 2001-imeersoq tunngavigalugu, Najukkani Pinaveersaartitsinerimi Ataatsimiititaliani ilinniagaqassutsit isumaginnittoqarfiillu akimorlugit aaqqissuussamik pilersitsisoqareerpoq. Pinaveersaartitsinerimi Ataatsimiititaliat peqqinnissaqarfimmit, kigutigissaasunit, kommuninit, meeqqat atuarfiannit, politiinit, inunnik isumaginnittoqarfimmit kiisalu pinerlussimasunik isumaginnittoqarfimmit-tamarmik immikkut isumaginnittoqarfiullutillu ilinniagaqassutsimik tunuliaqutaqartuusunit, suleqatigiillutillu najukkani pinaveersaartitsinerimik, ilaatigut imminut toqoriartut ikilisinneqarnissaannut ataqatigiissaarisussanik, ilaasortaqrpoq.

Najukkani Pinaveersaartitsineremut Ataatsimiititaliat imminoortoqartarnermik pinaveersaartitsinerup najukkani ingerlanneqarnissaa ima iliuuseqarnikkut qulakkiissavaat:

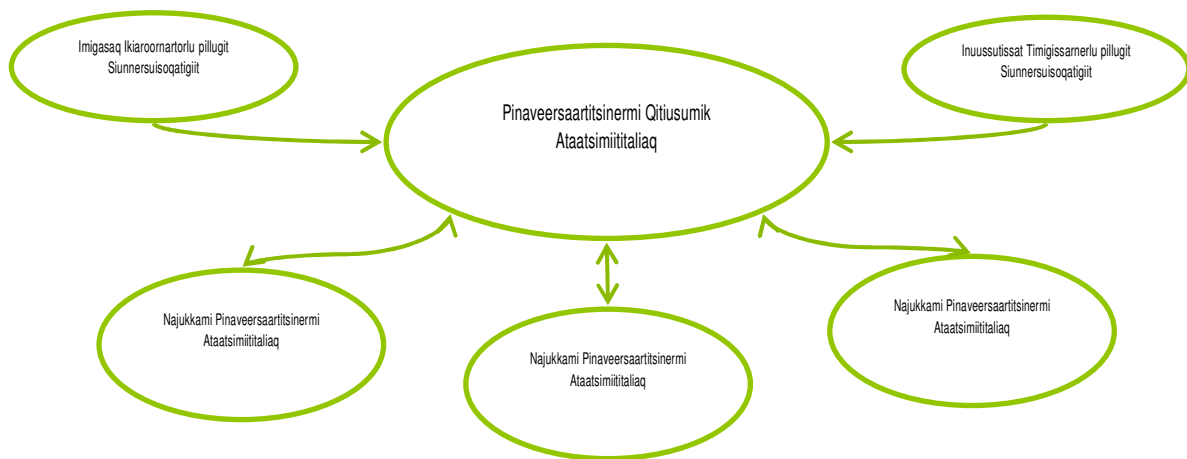
- Najukkani anigoruminaatsunik nalaataqarnermi ikiugasuartussanik pilersitsinissaq, tamatuminnigalu misiliraaneq atavartitsinerlu
 - Anigoruminaatsunik nalaataqartunik ikiugasuarnissamut pilersaarutit suliarineqarnissaannut- imarisasaanut qanorlu aaqqissuunnissaannut najoqqutassiortoqassaaq.
- Imminoortarnermik pinaveersaartitsineremut atatillugu najukkani ilinniagalinnik piginnaanngorsajuarnissamik ilisimasanillu atavartitsinissamik qulakkeerisussamik najukkani ataqatigiissaarisussamik toqqaasoqassaaq.
- Najukkani iliuusissanik aallarnisaaneq (ass. imminoortoqartarneranik pinaveersaartitsineq pillugu pikkorissaanerimik pissarsiaqaataanerannillu malittarinninneq).
 - Tamaniit pissarsiarineqarsinnaasussanik ukiup ingerlanerani pisussanik pilersaaruserneq najukkanilu iliuuserisanik pikkorissaanerannillu naliliineq (ass. inuunerissuunnissamut tunngatillugu pikkorissaanerit, nalaatat anigoruminaatsut iliuuseqarfiginissaat assigisaallu).

4.1.2 Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq

Najukkani pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliaq nukittunerulersinniarlugit Inuuneritta II-mi nassuiaatigineqartoq naapertorlugu, pinaveersaartitsinermi qitiusumik ataatsimiititaliaqalissaaq¹⁰. Pinaveersaartitsinermi qitiusumik ataatsimiititaliaq atorfilittanit qullersaasunit- Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfimmiit-, Ilinniartitaanermut, Ilageeqarnermut, Kultureqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfimmiit-, Ilaqutariinnermut Inatsisinillu Atuutitsinermut Naalakkersuisoqarfimmiit-, Inuussutissarsiornermut, Aatsitassaqaqarnermut Sulisoqarnermullu Naalakkersuisoqarfimmiit-, Ineqarnermut Pinngortitamut Avatangiisinullu Naalakkersuisoqarfimmit KANUKOKA-mit kiisalu suleqatinit suliamut attuumassuteqartunit allanit (soor Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmit) ilaasortaaffigineqassaaq. Ataatsimiititaliaq oqaloqatigiinnermi nuna tamakkerlugu periusissiap najukkanilu iliuuserisat ataqatigiinnissaat, pisortaqaqarfinnillu naapertuuttunit misilittakkanik ilisimasanillu katersinissaaq qulakkiissavaa (ass. Imigassaaq Ikiaroonartorlu pillugit Siunnersuisoqatigiit kiisalu Inuussutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit)¹¹.

4.1.3 Aaqqissuussaaneq

Aaqqissuussaaneq qulaani nassuiaatigineqartoq tunngavigalugu, imminut toqoriartoqartarnera pitsaalinarlugi pinaveersaartitsinerlu nalinginnaasooq pillugit sulinissap aaqqissuussaaneq, titartaganngorlugu takussutissiami 2-misut isikkoqassaaq.

Titartaganngorlugu takussutissaaq 2: siunnersuisoqatigiit ataatsimiititaliaq aaqqissuussaaneq ataqatigiissaarneqarnerallu. Siunnersuisoqatigiit marluusut Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq- nuna tamakkerlugu najukkanilu iliuusissanik pingaarnersiulluni tulleriarisussamat ataqatigiissaarisussamullu- ilinniagaqassuseq tunuliaqutsullugu paasissutissanik isumaginnittuussapput. Najukkani Pinaveersaartitsinermi Ataatsimiititaliaq najukkani iliuusissanik pingaarnersiulluni tulleriarinermut, ataqatigiissaarinermut, atuutitsinerimullu akisussaasuupput. Qitiusumik najukkanilu pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliaq imminnut attaveqatigiinnissaat pingaaruteqarpoq.

Imigassaaq Ikiaroonartorlu pillugit Siunnersuisoqatigiit kiisalu Inuussutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit, ilinniagaqassuseq tunuliaqutaralugu misilittakkaminnik, ilisimasaminnik immikkoortullu taakku innuttaasut inuunerissusaannut eqqarsartaatsikkullu peqqissusaannut pingaaruteqassusaat pillugu, Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq tunioraasuussapput. Nuna tamakkerlugu iliuusissat najukkanilu iliuusissat ataqatigiissaagaannissaat Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq isumagisassaraa, Najukkanili Pinaveersaartitsinermi Ataatsimiititaliaq iliuusissanik pingaarnersiulluni tulleriarinissaaq, ataqatigiissaarinissaaq iliuuserisallu najukkami aallaveqarinnissaat isumagisassaraat. Ataatsimiititaliaq akornanni attaveqatigiinnissaaq pingaaruteqarmat, Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliaq Najukkanilu Pinaveersaartitsinermi Ataatsimiititaliaq akornanni tikkuutit illugiipput.

¹⁰ Inuuneritta II: Innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugi Naalakkersuisut 2013-miit 2019-imut iliuusissat anguniagassatullu siunniussa.

¹¹ Inuuneritta II: Innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugi Naalakkersuisut 2013-miit 2019-imut iliuusissat anguniagassatullu siunniussa.

Suleriusissaq manna kissaatigineqartutut sunniuteqassappat, piffissami atuuttumi imminoortoqartanerup pinaveersaartinneqarnerata salliutinneqarnissaa ukkanneqarnissaalu qitiusumit najukkanilu pinaveersaartitsinermit ataatsimiititaliat isumagissagaat pingaaruteqarpoq.

4.2 Imminut toqunneq pinaveersaartinniarlugu pikkorissaanerit

Imminut toqoriartartut ikilisinniarlugit siunnerfilimmik iliuuseqarnissaa qulakkeerniaraanni, kikkut tamat pinaveersaartitsinermit peqataanissaat iliuuseqarnermilu akisussaaqataasutut misiginissaat pingaaruteqarpoq. Taamaammat imminoortarnermik pinaveersaartitsinermit ilisimasat, misilittakkat pikkorissaanerillu – nukiit pisariaqartitat pigineqarnissaat siunertarlugu, najukkani aallaaveqarnissaat pingaaruteqarpoq. Taamaammat isumalluutit tamatigut pisariqartitsiviusuniittarput. Immikkoortoq 4.1.1.-imi nassuaatigineqareersutut najukkani pinaveersaartitsinermit ataatsimiititaliat ilaatigut pikkorissaasitsinikkut najukkamilu piginnaasalinnik peqarnissap qulakkeernissaa ilanngullugu, iliuusissanik aallarnisaasussaapput.

4.2.1 Inassuteqaatit

- Sumiiffinni suliamik ingerlatsisunik suliamut attuumassuteqartunik PAARISAp pikkorissaasitsineri -maannamut ilusaat attatiinnarlugit najukkamilu naapertuuttumik ilinniagalit pingitsooratik peqataasussanngorlugit:
 - **Inunnik isumaginninnermik suliallit:** Inunnik isumaginnittoqarfinni/kommunimi inunnik isumaginninnermi siunnersortit, inunnik isumaginninnermi sullissisut, inersimasut meeqqanik inuusuttunik inuttullu atukkatigut kissaatiginngisamik nalaataqarsinnaasunik sullissisut.
 - **Peqqinnissaqarfimmi sulisut:** Ilinniagaqassuseq tunngavigalugu peqqinnissakkut sullissisut napparsimasunik imminut toqussinnaasunik imal. imminut toqoriarsimasunik naammattuuisartut.
 - **Ilinniarfinni sulisut meeqqanut inuusuttunullu attaveqartut:** Ilinniarfiit, inuusuttunik sullissiviit, klubbit, ilinniarnertuunngorniarniit, Piorsaaviit kiisalu Piareersarfiit.
 - **Palasit, ajoqit aamma ilinniagaqassutsikkut assigiinngitsunik tunuliaqutallit pisortaat:** taanna imminoortoqartarn era pinaveersaartinniarlugu pikkorissaasarnermi periuseq nutaajussaaq.
- Najukkani pikkorissaanerit ineriartortillugillu ingerlanneqartariaqartut makkunannga imaqartinneqassapput:
 - Imminut toqunneq pitsaaliorniarlugu siunnersuineq
 - Qimataasut ilaqtallu
 - Ilinniartitsisussanik pikkorissaaneq
 - Aliasunneq, anigoruminaatsumik nalaataqarneq meeqqanilu aliasunneq pillugit pikkorissaanerit
 - Anigoruminaatsumik nalaataqartunik ikiorsiigasuarneq tamatumunngalu atatillugu attaveqatigiinnermi politikki
 - Imminut-koncept¹², tamatumunngalu tunngatillugu atortussanik pisariaqarpat inerisaavik suleqatigalugu ineriartortitseqqinneq
 - Ikorfartuineq/siunnersuineq

Najukkani imminoortoqartarneranik pinaveersaartitsinermit pikkorissaanerni ilinniagaqassuseq akimorlugu suleqatigiinneq qitiutinneqassaaq, taamaammat kikkut tamarmik imminoorsinnaasut -, imminoortoqarnerani eqqugaasunut aamma/imal. taakku ilaqaannut attaveqartut- peqataanissaat pingaaruteqarpoq.

- Pikkorissaanerit ineriartortinneqartuarnissaat qulakkeerniarlugu aaqjissuussamik naliliivigineqartuassapput.

Ilinniagaqassuseq isumaginnittoqarfiillu akimorlugit qitiusumik suleqatigiinnerup saniatigut, imminut toqoriartoqartarnera pitsaaliorniarlugu immikkoortuni aalajangersimasuni ilaatigut ilinniartitaanermi peqqinnissaqarfimmilu- immikkoortuni tulliuttuni 4.3- mi 4.4-milu nassuarneqartuni, iliuuseqarnerup patajaallisarneqarnissaa, aamma pisariaqarpoq.

4.3 Ilinniartoqarfinni imminut toqunermik pinaveersaartitsineq

Kalaallit Nunaanni imminoortoqartarnera imminooriartoqartarneralu, avatangiisaanni allat imminut toqunernerannik imminulluunniit toqoriarnerannik kinguneqarajuttarpoq. Tamanna pingaartumik ilinniarfinni assigiinngitsuni atuartut ilinniartullu akornanni

¹² Imminut-koncept: Imminut toqunneq pinaveersaartinniarlugu atuartunut atuartitsissutissiasimasut.

ilisimaneqarpoq. Taamaammat ilinniarfiit taakku taamaattoqarniartarnera alianartoq pitsaaliorniarlugu eqqortunik sakkussaqaarnissaat pingaaruteqarpoq.

4.3.1 Inassuteqaatit

- Anigoruminaatsunik nalaataqartunik ikiulertorsinnaanermut tarnillu pissusaanik immikkut ilisimasalittut ikiulertorsinnaaneq pillugu ilinniarfinni tamani 2014-imiit ukiut tamaasa pikkorissaasoqartalissaaq (meeqqat atuarii, inuusuttut ilinniarfiini, inuusutissarsiutitigut ilinniartitaanerni qaffasinnerusumillu ilinniartitaanerni). Siunissami pikkorissaanerit piginnaasanik attassiinnarsinnaaneq anguniarlugu pikkorissaasarninngorsinnaassapput. Tamanna piginnaasanik annertusaanermut aningaasat immikkoortit atingaasaateqarfinnilu aningaasat aqqutigalugit ilaatigut immaq aningaasalersorneqarsinnaavoq.
- Ilinniarfiit tamarmik anigoruminaatsumik nalaatalinnik ikorsiigasuarinissaaq piareersimaffigissavaat pilersaarusiorsimassallugulu. Ilinniarfiit sulii pilersaarusiorsimangitsut 2013 naatinagu pilersaarusioreersimassapput.
 - Anigoruminaatsumik nalaataqartunik ikiuigasuarinissamut pilersaarutip imarisassai aqqjissuunneqaarnissaalu pillugu maleruagassiortoqassaaq.
- Imminut toqoriarnernik pinaveersaartitsinerit atortussat tamanit pissarsiariuminartut paasiuminartullu suliarineqassapput.
 - Atortussat qisuariaatsinut, ersiutinut saaffiginiffiusinnaasunullu tunngatillugu nassuiaatinik naatsunik imaqassapput.
- Inersimasut meeqqanik inersimasunillu sullissit inuusuttut paasineqartut tusaaneqartut misigilersillugit, aammali inuunermik ingerlatseqqissinnaanissaannut sakkussineqarnissaat anguniarlugu, oqaloqatigiinnermik ilungersunartumik ingerlatsinnaanermut, tamarmik sakkussaminnik tunineqassapput.
- Atuarii, ulloq unnuarlupaaqqinnittarfinni, atuareersunut paaqqinnittarfinni/fritidsklubbeni atuartut angerlarsimaffiini ilinniartullu inaanni inersimasut, piaartumik paasinaanermut atorineqarsinnaasumik imminut toqunnissamut navianaatilimmik inooriaaseqarnerup ersiutaanik ilisarsinnaassapput.
 - Pisariaqarpat inuit ilaqutariilluunniit attaviqarfissat.
- Imminut toqoriarnerit pinaveersaartinneqarnissaat piaartumillu imminut toqunnissamut navianaatilimmik inooriaaseqartunik paasinaaneq ilinniartitsisunngorlaanut, pingaartumik inunnut Kalaallit Nunaanni pissutsinik ilisimanninngitsunut paasissutissiinermit ilanngunneqartariaqarpoq.
- Imminoortarnernik pinaveersaartitsineq- ineriartorneq pillugu ilinniartitsinermit ilanngunneqartariaqarpoq.
 - Ilinniartitsissutissanik ineriartortitsisoqassaaq.
- Ajortisaarisooqartaqqunagu pissusissamisunngitsunillu paasissutissiisoqartaqqunagu, Ilinniarfiit tamarmik piviusuusaartitsilluni paasissutissiivinnik digitalimik atuinerit ersarissumik politikkeqassapput. Tamatuma saniatigut tunngaviumik atuartitaanermi akisussaassuseqartumik paasissutissiivinnik tamakkunanga atuinermit ilinniartitsineq pingitsoorani ingerlanneqartussaassaaq.
- Ilinniartunik siunnersuisarneq ingerlaannassaaq nunalu tamakkerlugu atuutissalluni.
- Meeqqat inuusuttullu sulii ukiukillutik ilaquttatik sungiusimasatillu allat qimallugit ungasissumi atuartut angerlarsimaffiiniittut, ilaqutariinnik attaveqarfeqarsinnaanerat misissuivigineqassaaq.

4.4 Peqqinnissaqarfimmi imminut toqunermik pinaveersaartitsineq

Peqqinnissaqarfimmi aatsaat imminoortoqartillugu paasisaqartarneq pisutigalugu, tassaagajuppoq imminoorsinnaasut imminoortoqarnerani eqqugaasut kingullertut attavigisartagaat. Taamaammat peqqinnissaqarfimmi imminoortarnernik pinaveersaartitsinermit, imminoortarnernit aqqjissuussamik nalunaarsorneqarnissaat, arlaleriarluni imminut toqoriarnerit pinaveersaartinneqarnissaat kiisalu ilaqutaasut qimataasullu tapersorsorneqarnissaat qitiutinneqassapput.

4.4.1 Inassuteqaatit

- Paracetamol-inik pissarsisinnaanerup ajornarnerulersinnissaanut periarfissamik misissueqqissaarneq.
- A1-ip napparsimaviullu avataani peqqissaanikkut sullissinermi, uninngasunik angerlartunik malittarinninnissaq pillugu attaveqatigiinneq pitsaanerulersinniarlugu, suleriaatsit ataqatigiissaarneqarnissaat (najukkami tarnikkut nappaatilinnik sullissivik, najukkami peqqissaavik, peqqissaasoqarfik assigisaaluunniit).
- Inuit arlaleriarlutik imminut toqoriartut pillugit peqqinnissaqarfiup inunnillu isumaginnittoqarfiup attaveqatigiinnerat pitsaanerulersinniarlugu suleriaatsit ataqatigiissaarneqarnissaat.
- Napparsimasunik imminut toqoriarsimasunik (tarnimikkut nappaateqanngitsut/tarnimikkullu nappaatillit) uninngareerlutik angerlartinneqartunik saaffiginninnikkut (malittarinninnermut taarsiullugu), peqqinnissaqarfimmiit nalinginnaasumik inuuneqalernissamut ikaarsaarnissaq qitiutillugu, suleriaatsinik ataqatigiissaarinissaq.
 - Inuinnaat akornanni - pisortaqaarfiit suut qanorlu iliornikkut inunnt taakkununga akisussaaffimmik tiguisussaanerannik ersarissumik nalunaarneq.
- Peqqinnissaqarfimmi imminut toqunermik eqqugaasut ilaqaataasullu katsorsarneqarnissaannut atatillugu, suleriaatsinik ataqatigiissaarinissaq eqqaamasassanillu nalunaarsuinissaq.
- Imminut toqussinnaasut ilaqaataannut saaffiginninnissamut periarfissat pitsaanerulersinnissaat (pisariaqarpat isumaginnittoqarfimmiit pigaartoqartitsineq, inuinnartut atisallit, taamaalillutik sumiiffimmi pisariaqanngitsumik isiginninniartoqassani).
- Maannamut imminoortartut amerlassusaat tunngavigalugu, inuiaqatigiit aningaasaqarnikkut annaasaannik naatsorsuinissaq (sulissinnaassutsimik annaasaqarneq il.il.).

4.5 Ilinniarfinni naapertuuttuni imminut toqunermik pinaveersaartitsinerup ilaatinneqarnera

Ilaquttat qimanneqartullu akoranni imminooriataaqqissinnaaneq annikillisinriarlugu imminoorsinnaasunik imminoortoqartillugulu eqqugaasunik, illinniagaqassuseq tunuliaqataralugu anigoruminaatsunik nalaatalinnik- ilisimasalittut akisussaassuseqartumillu sullissisussat, eqqortunik sakkusaqarnissaat pingaaruteqarpoq. Taamaammat ilinniarfinni naapertuuttuni imminut toqunermik pinaveersaartitsinissaq, ilinniartut ilinniarnermi illiniagassaannut ilaatinneqassaaq. Ilinniakkat naapertuuttut matumani tassaapput, suliffigiligassanut imminoorsinnaasunik imal. imminoortoqarnerani eqqugaasunik aamma /imal. ilaqaataasunik sullissisussatut immikkut ilimanaateqartut (ass. politiit, peqqissaasut, ilinniartitsisut, palasit, perorsaasut, socialpædagogit, inunnik isumaginninnermi siunnersortit assigisaallu.)

4.5.1 Inassuteqaatit

- Nunatsinni ilinniarfiit naapertuuttut tamakkerlutik nalunaarsorneqassapput.
- Imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugu, iliuusissat ilinniakkani naapertuuttuni ilinniarnernik aaqqissuussinerni ilannguneqarsinnaanerit ilinniartullu qisuariaatigisinnaasaat ilinniarfinit qanoq iliuuseqarfigineqarsinnaaneri pilersaarusionerqassapput.
- Ilinniarfiit ataasiakkaat imminoortoqartarnera pinaveersaartinniarlugu namminneq sammisat suut siunissami suliffigiligassaminnut naapertuunnersut ilinniartuutiminnut paasitissiissutigissavaat.
- Aliasuuteqartunik anigoruminaatsunillu nalaataqartunik ikiorsiinermut tunngatillugu ilinniaqqissinnaanerit ilisimasallu attatsiinnarnissaannut periarfissat paasiniarneqassapput.

4.6 Qimataasut ilaquttallu

Siuliani periusissiami ilaqaataasut qimataasullu arajutsineqarsimasut, kingorna imminoornissamut assut qanittartut paasineqarpoq. Taamaammat taakku siunnerfeqarnerusumik iliuuseqarfiussapput.

4.6.1 Inassuteqaatit

- Imminoortumut ilaqutaasut qimataasullu allat ukioq siulleq malittaralugit saaffiginissaannut, illoqarfinni tamani suleriaatsinik ataqatigiissaarisoqassaaq.
- Imminoortoqarnerani eqqugaasunut, ilaqutaasunut/qimataasunut ikorfartuinissamut ilitersuuteqarnissaaq.
- Ilinniagallit ikorfartorneqarfissaannik ilinniagaqassutsikkullu siunersiuiiffissaannik, oqarasuaatikkut qitiusumik attaveqarfiliorsinnaaneq misissuiffigeqqissaarneqassaaq.
- Innuttaasunit ilinniagalinnillu saaffiginiffiusinnaasut ersarinnerulersinneqassapput, paasiuminarnerulersinneqassapput pissarsiariuminarnerulersinneqassallutillu.
- Nuna tamakkerlugu qimanneqartut, ilaqtut allallu imminooriaannaat ikorfartoqatigiiffiannik pilersitsisinnaaneq nalilersorneqassaaq.

4.7 Iliuseqarnermik angusanillu nakkutilliineq, naliliineq ilisimatusarnerlu

Kalaallit Nunaanni imminoortarnermik pinaveersaartitsinermi paasissutissanik ilisimatusarnermilu paasisanik amigaateqarneq annertuumik ajornartorsiutaavoq. Siunissami pitsaasumik angusaqarnissaaq qulakkiissagaanni, isumaginnittoqarfiit ilinniakkallu akimorlugit aqqissuussamik nalunaarsuinermik tunngaveqartunik paasissutissanik tutsuiginartunik tunngavissaqarnissaaq pingaaruteqarpoq. Taamaammat siunissami iliuusissat nakkutiginnissaannut naliliiviginissaannullu pilersaarusiortoqarpoq, taakkulu iliuusissat pilersaarutini ataaniittuni annertunerusumik erseqqissarneqassapput.

4.7.1 Iliuseqarnermik angusanillu nakkutilliineq

Makkunani uuttuutit pisariaqartippagut:

- Aqqissuussaaneq (Iliuserisanik nukinnillu atugassiissutinik nakkutilliineq (ass. nuna tamakkerlugu/kommunini imminoortarnerit pinaveersaartinniarlugit ukiumut sulisussat.
- Ingerlatsineq (ass. imminoortarnermik pinaveersaartitsinermik pikkorissarnernut ilaasut amerlassusaat, imminoortunut ilaqutaasut anigoruminaatitsinerminni ikiorneqarsimasut / imminoortartut il.il. amerlassusaat)
- Angusat (imminoorneq imminooriarnerlu).

Kalaallit Nunaanni imminoortarnerit imminooriarnerillu ikilisinnissaat periusissiami siunertaavoq. Taamaammat angusarisat paasiniarlugit taakku marluk uuttorneqarsinnaanissaat pingaaruteqarluinnarpoq/aalajangiisuulluinnarpoq. Taakku marluk uuttuutit piumasaqaatini nalinginnaasut malillugit nalunaarsukkanik tunngaveqartunik nalinginnaasunik, soorlu uppernassusermik, pingaaruteqassusermik, pissarsiariuminassusermik, tutsuiginassusermik eqquutitsisutut nassuiarneqarsinnaasut. Uuttuutit ingerlatsinermit angusanullu tunngasunik toqqaanissami, iliuutsit suut uuttorniarneqarnerat apeqqaataassaaq.

4.7.1.1 Imminut toqunneq pillugu iliuseqarnermik angusanillu nakkutilliineq

Akulikinnerusumik nakkutilliinissamut imminut toquttut qujanartumik ikippallaarmata, iliuseqarnermik angusanillu ukiumut ataasiarluni nunalu tamakkerlugu nakkutilliisoqarnissaa siunnersuutaavoq.

- Ukiumut imminoortartut tamakkerlutik amerlassusaat
- Ukiumut innutaasut 100.000-iuppata imminoortut amerlassusaat

Nunatta Nakorsaaneqarfia paasissutissanik katersiviereerpoq. Imminut toqunneq peqqinnissaqarfiup politiillu ataatsimut naliliinerisigut aalajangiivigineqartarpoq. Tamatigut ass. ajunaarnerunersoq imminulluunniit toqunnerunersoq paatsuugassaanngettuaannngikkaluaq, imminoortut amerlassusaannut ilimanaateqarnerpaasoq qularutissaanngilaq. Pisariaqartinneqarpat imminoortut ukiui suiaassusaallu naatsorsorneqarsinnaapput imal. ukiut tallimakkarlugit saqqummiunneqartarsinnaallutik.

4.7.1.2 *Imminut toqoriarneq pillugu iliuseqarnernik angusanillu nakkutillineq*

Imminut toqoriarneq pillugu iliuseqarnernik angusanillu nakkutilliniarneq unammilligassartaqarpoq. Imminut toqoriarsimasut peqqinnissaqarfimmit pisortaqaqfinnilluunniit allanit paasineqaqngitsut qanoq amerlatigisut ilisimaneqaqngilaq.

Imminut toqoriarneq naliliivigineqarsinnaavoq:

- Peqqinnissaqarfimmut kommunimulluunniit pinasuartumik saaffiginnisutaasukkut
- Pinasuartumik napparsimavimmut unissutaasukkut
- Apeqqutinik akiulluni immersukkami imminut naliliivigineri oqariartuutigineqartukkut.

Ukiunut imminut toqoriartut tamakkerlutik amerlassusaannik nakkutilliinissaq pingaarutilittut kissaatigineqartoq makkunangga tunngaveqarsinnaavoq:

- Innuttaasut 100.000-iugaangata imminut toqoriarsimaneq pissutigalugu napparsimavimmut unitsitaasut ukiunut amerlassusaat
- Innuttaasut 100.000-iuppata imminut toqoriarsimaneq pissutigalugu peqqinnissaqarfimmut saaffiginnittut ukiunut amerlassusaat.
- Ukiup kingulliup ingerlanerani (imminut naliliiviginikkut) imminut toqoriarsimasut amerlassusaat.

4.7.1.3 *Iliuseqarnertigut angusanik nakkutillineq*

Iliuserisani nakkutillineq ingerlatsinermik naliliineri uuttuutit pisariitsut, pisariaqarpallu aqqissuussaannermik naliliineri uuttuutit annikitsut atorlugit ingerlanneqarsinnaavoq. Tunngaviumik iliussissatut eqqarsaataasut ilumut piviusunngortinneqarsimanersut naliliivigissallugu pingaaruteqarpoq.

4.7.1.4 *Imminut toqunnissamik eqqarsartut iliuseqarfiginerisigut angusanik nakkutillineq*

Imminut toqunnissamik eqqarsarnermut tunngatillugu apeqqutit innuttaasunik inersimasunik atuartunillu 15-iniit 17-inut ukiulinnik misissuisitsisarni ilaapput^{13,14}. Imminut toqunnissamik eqqarsarneq periutsit eqqaarsaatigalugit nakkutigiuminaatsuuvoq. Imminut toqunnissamik eqqarsarnerup imminut toqoriarnermik imminulluunniit toqunermik kinguneqarsinnaanera tamatumalu qanoq annertutigineri annikitsuinnarmik ilisimasaqarfigaagut, taamatuttaaq imminut toqoriarnermut atatillugu ukiut ingerlanerini qassiuneri ilisimasaqarfigeqqalaarpagut. Taamaattorli natsorseqqissaarnermi paasisat naapertorlugit imminut toqunnissamik eqqarsarneq imminullu toqoriarneq imminnut attuumassuteqangaatsiarput¹⁵.

4.7.2 *Ilisimatusarneq*

Kalaallit Nunaanni immiinoortut nunarsuarmi amerlanerpaanut ilaanerat ilisimaneqarpoq. Immiinoortut angutit inuusuttut akornanni immikkut ajornartorsiutaavoq, imminullu toqoriarneq pillugu ilisimasat killeqartut, nunarsuaq tamakkerlugu paasisat naapertorlugit taakku arnaanerusartut, immiinooriartartullu immiinoortunginnarnit qasseeriaammik amerlanerusartut uppernarsineqarpoq.

¹³ Peter Bjerregaard, Inger K Dahl-Petersen (eds.). 2005-imiit 2007-imut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu. SIF'p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 18. Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet. 2008

¹⁴ Cecilia Petrine Pedersen. Inuusuttuuneeq nalorninartulik. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu meeqqat atuarianni atuartut angajullit akornanni 2011-mi misissuisitsineq. Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut ilisimatusarfik. Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet, 2013

¹⁵ Peter Bjerregaard, Inger K Dahl-Petersen (eds.). 2005-imiit 2007-imut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu. SIF'p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 18. Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet. 2008

Tamatuma saniatigut imminut toqussimasup avatangiisaanik apersuinikkut misissuinermi¹⁶ paasineqarpoq imminoortarnerup tamatigoruinnangajak ilimagineqartannginnera, aammattaarli imminut toqunneq sioqqutingaatsiaqalugu napparsimaviup kommunillu allattugaataanni nalunaaneqanngikkallarnerannili, inuttut inuunermi aarlerinarsinnaasunik arlalissuarnik ersutaqartuusartut paasineqarpoq. Ilaqutaasut amerlanertigut imminut toqunermik kinguneqartitsisinnaaneq uissuumminartittanngimmassuk, imminut toqunnerit nassuiaatissaqanngivissunngillat.

Saqqummersitat assigiinngitsut misissornerini assigiinngitsorpasuartigut ilisimatusarnissaq pisariaqartinneqartoq paasinarsivoq. Ilisimasat makku amigaataapput:

- Kalaallit Nunaanni imminut toqunnermut imminullu toqoriarnermut patsisaasut
- Kalaallit Nunaanni imminut toqunnissamut aarlerinaatit
- Ilaqutariinni/ qanigisani imminoortoqartarneri – pinaveersaartitsisinnaaneq
- Kalaallit Nunaanni imminorniisamut illersuutit
- Kalaallit Nunaanni imminooriartarneq – nalunaarsuinikkut misissueqqissaarnikkullu (amerlassusaat nassuiaatitaat)
- Nappaammut allamut soorlu nikallunganermut imal. psykose-mut atassuteqarnera
- Sumi qanorlu ilionikkut pitsaanerpaamik siunnerfeqarluni imminut toqunnerup pinaveersaartinnissaa.
- Peqqinnissaqarfimmi nikallunganermik nappaatillit qanoq iliuseqarfigineqartarnerat, tamatuma qanoq sunniuteqarnera kiisalu nikallunganerup imminullu toqunnerup ataqatigiinnerat tamatumunngalu atatillugu imminut toqunnginnermi aarlerinaatit paasineqarsinnaanissaat.
- Imminut toqunnissamik eqqarsarnerup, imminooriarnerup imminoornerullu imminnut ataqatigiinnerat pillugu paasissutissanik pisoqqanik nutaanillu assersuussinikkut siunissamillu ersersitsinikkut misissuinerit (pisunik malinnaalluni misissuineq) tamatumunngalu atatillugu meeqqat atugaat tunngavigalugit nakorsaanerit atatillugu paasissutissanik katersivik toqqammavigalugu ilisimatusarnerit.
- Pitsaassutsimut nalinginnaasumik akuerisaasumut tunngatillugu ilisimatusarneq.

Kalaallit Nunaanni imminut toqoriartarneq pinaveersaartinniarlugu siunnerfilimmik iliuseqarnissaq qulakkeerniarlugu, siunissami qanittumi tamakku ilaasa ilisimatusarfigineqalernissaat neriutiginarpoq.

4.8 Sunniutaanik uuttuineq Aningaasaqarnerlu

Kalaallit Nunaanni Imminooortarnermik Pinaveersaartitsinerit Nuna Tamakkerlugu Periusissiami 2013-2019 anguniakkat uku 2019-imi anguneqareerpata imatut sunniuteqarsimanissaa kissaatigineqarpoq:

- Imminoornerit imminooriarnerillu ikilissimassapput.
- Imminooortarnermik pinaveersaartitsinerimik pillugu suliamik ingerlatsisut akornanni immikkoortullu akornanni suliaqarneq annertusarneqarsimassaaq.
- Tarnikkut peqqissuseq imminoortarnermillu pinaveersaartitsineq pillugit inuiaqatigiinni ilisimasat annertusarneqarsimassapput (saaffiginninnissamut periarfissat, pinaveersaartitsineq il.il.)

Tamassuma saniatigut iliuusissatut pilersaarutini suliaqarnerit suliniutinullu ataasiakkaanut aningaasatigut paasissutissanik pingaarnernik imaqqassapput.

Periusissiap uuma siusinnerusukkat periusissiaanikut taarserpai taamaammallu qitiusumi sumiiffinnilu imminoortarnermi pinaveersaartitsinerit aningaasatigut sinaakkutit qaqugukkulluunniit aalajangerneqartut iluanni ingerlaqqilluni. Kalaallit Nunaanni

¹⁶ Jacob Lindholm, Jonna Jacobsen. Psykologisk autopsi studie af de 7 selvmord i Tasiilaq i 2011. Kalaallit Nunaanni Peqqissutsimut Pitsaaliuinerimullu Aqutsisoqarfik, 2012.

Nuna Tamakkerlugu Imminoortarnermik Pinaveersaartitsinermut Periusissiami 2013-2019 siunnersuutigineqarput ingerlatsiviit tassunga attuumassuteqartut tamarmik (Namminersorlutik Oqartussat, kommunit, ilinniarfiit, peqqinnissaqarfik il.il.) ulluinnarni polikklinik, najoqqutassanik piareersimanermut pilersaarutinik periusissionermilu suliniutissanik suliaqarnermi imminoortarneermik pinaveersaartitsineq eqqarsaatigissagaat. Pinaveersaartitsinernik suliaqarnertut allatuulli nuna tamakkerlugu suliniuteqarnissaq Namminersorlutik Oqartussat akisussaaffigaat, peqqinnissaqarfik pinaveersaartitsinernik suliniutinik napparsimasunut tunngasunik akisussaaffeqarpoq kommunillu pinaveersaartitsinermi suliniutinik innuttaasunut tunngasunik akisussaaffeqarlutik.

